

redu obraćao široj publici, manje svojem pedantesknom i razmjerno tradicionalnom znanstveničkom okružju, iz kojega se uostalom odlučio otisnuti na američku katedru (pa se zbog tog svojeg odmetništva od matice Italije i ovdje, zanimljivo, morao braniti u razgovoru s Vittorinom Foom naslovljenim "Znamo kako priča/povijest završava..."). Da ga je takva impostacija autorskog ja odvela zapravo na najinovativnije metodološke putove i stranputice, na koncepciju historiografije kao sebe svjesne priče koja ne skriva vlastite odabire i strategije uvjeravanja, ali niti ne zamagljuje ili, ne daj bože, falsificira svoje izvore, svjedoče brojni rakursi iz kojih je danas moguće sumirati njegove prekretničke rezultate, od pitanja stila (Anne Jacobson Schutte) do epistemoloških refleksija (Tony Molho).

Ne izostaju ni oštri polemički akcenti, kao što je istup "I nuovi guru" (novi gurui), što ga je Carlo Bernardini objavio u dnevniku *La Repubblica* 1990. godine, gdje se Ginsburgova knjiga dovodi u vezu s navodnim suvremenim otkazom razuma u novijim epistemološkim ponudama, te gdje se protagonist *Sira i crva*, friulanski mlinar Menocchio, što ga je krajem šesnaestog stoljeća spalila inkvizitorska šaka zbog heretičke hibridizacije poganske duhovnosti i kršćanskog nauka, ni kriv ni dužan, javlja pod obnovljenim krinkama i imenima kao što su Gregory Bateson ili Edgar Morin. No čini se da je mlinar ipak ovdje najčešće maska samoga povjesničara (nerijetko su ga, veli, i samog držali friulancem) i njegove smjelosti da se i desnim i lijevim ideološkim presizanjima u intelektualnu radoznalost suprotstavi ponajviše snagom pouzdanja u osobni interes, integritet, erudiciju, sposobnost povezivanja, sluh za nadopunu faktografskih lakuna uz pomoć posrednih indicija, napose predavački žar i spisateljski talent. Da je taj egzistencijalni projekt imao dugoročnog smisla te da mu samo zdrava sredina može dati dostojan dug, daleko od svakog nekritičkog obožavanja, svjedoči i posljednji prilog u zborniku iz pera Giana Paola Grija. I iz njega izranja ideja da se znanost može sačuvati samo menocchiovskom upornošću da se osebujnim, vlastitim intelektualnim doprinosom preispita svaka, pa i znanstvenička dogma, te da se u tome, ako ureba, pođe zaobilaznim i posrednim putokazima: slijedeći, kako Gri kaže, "miris divljine".

Lada ČALE FELDMAN

Slavica Stojan, Vjerenice i nevjernice, Žene u svakodnevnici Dubrovnika (1600.-1815.), HAZU Zavod za povijesne znanosti, Dubrovnik; Prometej, Zagreb 2003., 406 str.

Posljednjih godina Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku (HAZU) ponudio je čitateljskoj javnosti niz naslova o dubrovačkoj povijesti. Okupljenima oko neiscrpnog dubrovačkog arhiva, povjesničarima kao što su Zdenka Janeković Römer, Nella Lonza, Nenad Vekarić i drugi, Dubrovnik je postao privilegiranim područjem istraživanja. Obogaćujući

hrvatsku historiografiju novim temama i pristupima u nizu recentnih studija, ta dubrovačka znanstvenoistraživačka jezgra učinila je dubrovačku regiju jednom od najcjelovitije povijesno istraživanih područja.

U skupinu dubrovačkih povjesničara svakako pripada i Slavica Stojan, nizom svojih dosadašnjih radova, također i svojom novom knjigom *Vjerenice i nevjernice*. Kako i podnaslov naviješta, autorica se bavi temom žena u dubrovačkoj svakodnevnici u razdoblju 1600.-1815. godine. Taj je okvirni vremenski obzor i premašen, posebice referiranjem na prijašnje, 16. stoljeće.

Knjiga se temelji na autoričinu studioznom arhivskom radu u Državnom arhivu u Dubrovniku. Listajući sudske zapisnike pisane tijekom dvaju stoljeća, Stojan traga za obrisima svakodnevnog života dubrovačke zajednice, posebno se fokusirajući na život žena. Najrazličitije sudbine dubrovačkih vladika, godišnica, svodilja, tovičarica,

udovica, vilenica i mnogih drugih redaju se na stranicama knjige. U deset poglavlja autorica raspravlja izvornu građu iz aspekta ženskog ideala djevičanstva, zaručničke prakse, života ženske posluge, ženskih zanimanja, rubnih ženskih bavljenja (vilenice, mađionice, vještice). Nadalje, redaju se poglavlja o skandaloznim praksama u Dubrovniku te o prostitutkama. Slijedi analiza govorne prakse na nekoliko razina - psovanja i klevete, sudske retorike i mizoginijskih stavova. Uz obilje građe i tematskih zasjeke u povijest i život dubrovačkih žena, ova studija je i poticaj za kritičko propitivanje nekoliko ključnih pitanja povijesne znanosti: definiranja i legitimiranja povijesnog izvora, objektivnosti i dosega kritičke interpretacije, te oblikovanja i stila suvremenog historiografskog pisma.

Kako navodi autorica, korišteni izvori često su kancelarijska prepričavanja izvornih svjedočenja, a u samom se tom postupku sažimanja, a često i prevođenja na talijanski jezik i kancelarijsku terminologiju, gubi izvorni glas. S druge strane, tamo gdje je očuvan, najbriljantnije je mjesto emotivnog i jezičnog izričaja. Stoga je zanimljivo kad autorica nakon oslikavanja brojnih ženskih sudbina u preposljednjem poglavlju prilazi i analizi ženske retorike na sudu, definirajući ženska svjedočenja kao "distinktivno specifična". U tom će dijelu, autoričinim registriranjem konstrukcije ženskog govorenja na sudu, čitatelj možda ponajviše iščitati umješnost žena da upotrijebe korpus društvenih i kulturnih predodžbi i vrijednosti u vlastitu korist. Bogata skupljena građa nosi izazov prema novoj narativnosti mikrohistorijskog stila Carla Ginzburga ili interpretativne literarizacije povijesnog pisma Natali Zemon Davis.

Autorica se stalno kreće prostorom u kojem upisuje poimence žene i podatke iz njihova svakodnevnog života, te u nastojanju ocrtavanja predodžbenog i vrijednosnog svijeta razdoblja i zajednice. U prvome se prostoru suvereno koristi arhivskom građom, u drugome kombinira i književnu građu. Još jednom, dubrovačka književna tradicija – dramska, komediografska, satirična, ljubavna pokazuje se inspirativnim povijesnim izvorom. Ostaje pitanje omjera dvaju tipova izvora: je li riječ o dvjema razinama stvarnosti koja se interpretativno može kombinirati ili je riječ o izvorima (književnim) koji se samo mogu upotrijebiti u mjeri u kojoj su sentencije, dijalози i stihovi potvrđeni drugim izvorom (arhivskim). To nije nevažno pitanje, već krucijalno za povijesnu struku, za hrvatsku historiografiju posebice, te za njezinu možebitnu otvorenost interdisciplinarnim okršajima i postmodernoj kritici.

Referentni okvir u koji autorica smješta dubrovačke ženske sudbine jest onaj o podređenosti žena i njihovoj ovisnosti o muškarcima (muževima, ocu, braći), gdje je "muž nametao svoju nadmoćnu samosvijest u situaciji ženina tragičnog nesnalaženja u surovosti praktičnog života" (137). U tom okviru sadržan je i kruti model spolne čistoće žena (djevičanstvo, bračna odanost), poimanje ženine pasivnosti i zatvorenosti u svijet kuće i obiteljske privatnosti, sudbina koju autorica naziva "monotipom Dubrovkinje" bez obzira na njezin društveni status. Iako potvrđen brojnim primjerima, u samoj je studiji ovaj model isto tako i nagrižen upravo brojnim podacima suprotne naravi. Pitanje je interpretacije i kontekstualizacije da se vidljivima učini simultano postojanje drukčijeg reda, alternativa, ženskih taktika, mogućnosti unutar nekonzistentnog sustava, sukoba vrijednosti koji se skrivaju ispod osude hipokrizije dubrovačkog društva, kontinuiteti i diskontinuiteti modelâ percepcije i vrednovanja, kontradikcije i ambivalentnosti razdoblja i društvene zajednice. Ali time je i opet, uz već naveden problem legitimiteta povijesnih izvora, zagriženo drugo kritično pitanje povijesne znanosti, ono povijesne istine. Nadalje, autorica velikim potezima oslikava dvostoljetno razdoblje, generalizirajući komparativnom literaturom iz europske (ponajviše anglosaksonske) povijesti. Promjene su naznačene, posebice ona liberalizacije 18. stoljeća, ali postoji još prostora za njihovo interpretativno isprepletanje s građom.

U knjizi su sadržane i slikovite ilustracije, mnoge poput satiričnog iskaza, međutim bez naznake datacije, autorstva i izvora. Također, na kraju je knjige izostao indeks.

Slavica Stojan preklapa dva povijesna područja istraživanja - *povijest žena* i *povijest svakodnevice*: ovom studijom žene postaju vidljive sudionice vibrantne svakodnevice dubrovačke povijesti. Ranija pozitivistička historiografska paradigma u kojoj žene nisu bile priznate kao sudionice i subjekti povijesti, a svakodnevica nije prepoznata kao dio povijesnog tijeka, od sedamdesetih su godina aktivirana područja istraživanja unutar tema, pristupa, metodologije i konceptualizacije "nove historije". U tom smislu povijesna građa koju je autorica ugradila u studiju ne bi smjela biti samo razina "onoga što se doista dogodilo". Alteriranje povijesnog istraživačkog okulara prema ženi, u oblicima povijesti žena i rodne povijesti, pa onda i njihove uklopljenosti u opću povijest, nužno zahtijeva i da se takva bogata građa učini i interpretativno relevantnom za kompleksniju analizu poimanja društvenokulturno uvjetovane prošlosti, te za smjelu radikalizaciju svih ustaljenih modela povijesnog razmišljanja, od onoga o univerzalnoj podređenosti žena do pitanja historijske periodizacije.

Izborom teme, te bogatim arhivskim materijalom ugrađenim u studiju, ova je knjiga važan referentni naslov i izazov svakom sljedećem hrabrijem interpretativnom zahvatu povijesne znanosti, a također i drugim humanističkim znanostima i njihovu kritičkom potencijalu i senzibilitetu.

Valentina GULIN ZRNIĆ

Žarko Španiček, Slavonski pučki proroci i sveci, Studija iz pučke pobožnosti Slavonije, Hrvatski institut za povijest, Slavonski Brod; Grafika, Osijek 2002., 330 str. (Bibliotheca Croatica Slavonica, Sirmiensa et Baranyensia. Studije, knj. 6)

Žarko je Španiček u knjizi *Slavonski pučki proroci i sveci: Studija iz pučke pobožnosti Slavonije* pokušao etnološki protumačiti pojavu uočenu na vlastitim etnografskim istraživanjima Slavonijom: da puk pojedine ljude smatra svetima i stoga obdarenima posebnim moćima kao što su liječenje ili proricanje te da im se stoga obraća za pomoć. Rezultat je provedenoga istraživanja zanimljiva studija čijom mi se najvećom manom čini nejasna

autorova pozicija, rekao bih negdje između kulturnopovijesno-etnološkog i antropološkog pristupa istraživanju, zbog čega studija nije niti onoliko kulturnopovijesna koliko je mogla biti, a niti je antropološko-religijskim aparatom istražila temu koliko je to mogla učiniti.

Knjiga započinje uvodnim dijelom u kojemu nam Španiček pokušava dati uvid u vlastita istraživačka polazišta i pojasniti mjesto koje istraživanja pučke pobožnosti imaju u kontekstu hrvatske etnologije. Na žalost, o objema temama saznajemo vrlo malo jer je autor većinu im namijenjenoga prostora posvetio sažetku jednoga od vlastitih članaka o suvremenoj aktualnosti kulturnopovijesne etnologije. Doznajemo tek da se zalaže za terenski rad kao osnovu etnoloških spoznaja i da je u *Slavonskim pučkim prorocima i svecima* želio ostvariti teorijski pristup istraživanju u kojemu bi ga sama etnografska građa dovela do teorijskih koncepcija: "Na hrvatskoj etnološkoj sceni ostaje prostora i za (...) pristup koji bi polazio od konkretnih (po mogućnosti vlastitih) istraživanja tradicijske kulture i na temelju takve građe formulirao određene teorijske koncepcije. Upravo u taj prostor namjeravam smjestiti ovo istraživanje određenih oblika pučke pobožnosti u Slavoniji" (str. 14).

Velika je pozornost stoga posvećena terenskom istraživanju i dobivenoj građi koja zauzima najveći dio knjige. Etnografski je materijal, inače, Španiček ponajviše skupio razgovarajući s rođacima, prijateljima i drugim osobama koje su bile bliske predmetu